

ADAPAZARI KAYMAKAMI TAHİR (1919- 1920)

Prof. Dr. ENVER KONUKÇU *

Millî Mücadele'nin Hey'et-i Temsiliye döneminde, Mustafa Kemal Paşa'nın vilâyet, mutasarrıflık ve kazalarla sık sık tel görüşmesi yaptığı, devrin belgelerinde göze çarpmaktadır. Amasya Görüşmelerini takiben, özellikle D.Ferid Paşa veya İstanbul ile münâsebetlerin kesilmesi istenmişti. Kastamonu ve Bolu'dan sonra, İzmit Mutasarrıfından da aynı yolda hareket edilmesi tâlimatı verilmişti. Bu ve az zaman sonra meydana gelen Adapazarı hâdiselerinde, birçok belgede "Adapazarı Kaymakamı Tahir" imzasına rastlanmaktadır.

Milli Mücadele'de İzmit Mutasarrıflık hüviyetini koruyordu. Kazaları arasında, Adapazarı da bulunuyordu. ¹ II. Sultan Abdülhamid devrinde, Rumeli ve Kafkasya'dan göç edenler de "muhacir" sınıfı meydana getirmişlerdi. Bunların iskân edildiği yerlerin başında Adapazarı geliyordu. Hendek, Sapanca, Akyazı ve kuzeyde Karasu gibi buraya bağlı merkezlerde Abaza, Laz, Çerkes, Gürcü yerleşmeleri göze çarpmaktadır. Bu nedenle, Adapazarı insan yapısı olarak, tıpkı Bolu gibi "Sefine-i Nûh"u andırıyordu.

Mondros Mütârekesi'nin yürürlüğe girmesi ile Adapazarı için de hareketli günler başladı. Bâb-ı Âli'nin İzmit'e tayin ettiği Mutasarrıf, Wilson'a Açık mektubu yazan Ali Suad Bey'di. ² Onunla birlikte kazalara da yeni tâyinler gerçekleştirildi. Geyve'ye, Ayancık eski kaymakamı Hamdi Namık (Gör) ³ ve Adapazarı'na da Tahir Bey gönderilmişti.

* Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürü.

1 **Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye**. 1333/1334, Seneil maliye Dersaadet 1334 s.728-729.

2 E.Konukçu, Ali Suad'ın Wilson'a Açık Mektubu, Uluslararası II. Atatürk Sempozyumu,9-11 Eylül 1991, Ankara, 1996 I.s.1263-1270; E. Konukçu, Hey'et-i Temsiliye İzmit İlişkileri, **AAMD V/13**, (1988) s.223-235).

3 H.N.GÖR,İstiklâl Mucizesi, Ankara, 1956,s.6"... Nihâyet Keşfi Beyin şefa'âti bir gün bana üç kâzadan Geyve, İznik, Biga birini intihab etmemi teklif ettiler. Ben, İstanbul'a yakın olmak ve harp güzergâhında bulunmak itibarı ile Geyve'yi tercih etmiştim... Müsteşar (Keşfi Bey); sen galiba kanına susamışsın. Yahut Mustafa Kemal Paşa'ya iltihak etmeye gidiyorsun."

Tahir Bey, 1302/1886'da İstanbul'da doğmuştur. Ali Efendi'nin oğludur. İlk ve orta öğrenimini bitirdikten sonra Mülkiye Mektebi, İdâdi kısmından mezun oldu. 30 Kasım 1908'de Anamur ilçesi mal müdürü vekili olarak Devlet hizmetine girdi. Islahiye Mal Müdürlüğü (1909), Erzurum Defterdarlığı Tahsilat Müdürlüğü (1910)'ne nakledildi. Bu arada bir süre Tutak ve Bayburt Kaymakam Vekilliği yaptı. 1911'de Erzurum Muhasebe Mümeyyizi oldu. 1911 sonunda Pasinler, 1914'de Kemah, Hınıs, 1916'da Mazgird, Arapgir, Taşköprü'de idârecilik yaptı. Son önemli vazifesi Pasinler Kaymakamlığı'dır. Vâli Tahsin (Uzer) zamanında, ehemmiyet arzeden Sarıkamış Muharebesi'nde bölgedeki diğer Rus savaşlarında, Pasinlerde artan askerî faaliyetlerde komutanlarla temaslarda göze çarptı. 1916'da Rus işgali üzerine Pasinler terkedilince, buradaki fiili kaymakamlığı sona erdi.⁴

Tahir Bey Recai Nüzhet'in azlinden sonra 11 Ağustos 1919'da Adapazarı kaymakamlığına ⁵ atandı. Böylece Millî Mücadelenin başlarında, siyâsî ve askerî hareketliliklerle dolu günler başladı. Mutasarrıf Ali Suad Bey'in gözde kaymakamı olarak, çevreyi tanımaya başladı. Sakarya Vâdisinin tarihi kasabası Geyve'ye de H. Nâmık Bey gönderilmişti. Mütarekenin şartlarına paralel olarak, demiryolu ve istasyonları denetim altında tutacak İtilâf Devletleri temsilcileri gelmişti. Adapazarı, Sapanca, Arifiye, Köprübaşı ve Mekece istasyonlarında da İngiliz koruma kuvvetleri vardı. Bu esnada, Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'da olduğu duyuldu. Maiyetinde, eski İzmit Mutasarrıfı ve Adapazarı eşrafının yakından tanıdığı İbrahim Süreyya (Yiğit) bulunuyordu. Erzurum'da teşekkül eden Hey'et-i Temsiliye, Sivas Kongresi ile daha da işlerlik kazandı. Kaymakam Tahir Bey ile tel görüşmeleri başlatıldı. Amasya görüşmeleri sonrasında, Hikmet ve Kuşçubaşı Eşref de, Adapazarına geldiler. Hikmet Mahmut Şevket Paşa hâdisesi sebebi ile asılan Yzb.Kâzım'ın kardeşi idi. ⁶ İttihad ve Terakki erkânına yakınlığı ile tanınan Kuşçubaşı Sencer de, siyâsî istikrarsızlığın hüküm sürdüğü Padişah ve Kongreciler arasında tercih yapmamış Adapazarı'nda Kuvay-Millîye teşekkülüne çalışıyordu.

Hey'et-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal, D.Ferit ile alâkanın ke-

4 F.Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, Ankara, 1955, III, s. 544-5.

5 *İleri*, 8 Nisan 1914, s.4; Y.Çam, *Millî Mücadele'de İzmit Sancağı*, İstanbul, 1993, s.30-31.

6 *Şehbal*, 15 TE 1329, no: 84,s.287; *Servet-i Fünun* No:1150 - 1151, Yıl:1329, s.14; Yıl:1329, s.161-166)

silmesini tamim ettiğinde Kastamonu, Bolu ve İzmit'de tereddüd belirdi. Bolu Kuvay-ı Millîyecileri, Mutasarrıf Ali Haydar Bey'e rağmen, İstanbul ile ilişkiyi kesti. İzmit Mutasarrıfı ise "tarafsız kalmayı" düşünüyordu.

Adapazarı'nda, İzmir'in işgâli sonrası cemiyetleşme hemen başlamıştı. Trakya-Paşaeli Heyeti, Adapazarı şubesi Mayıs 1919'da faal durumda idi. İstanbul basınında neşredilen telgrafında; "Merkez-i hayatımız İzmir'in işgâli bütün felâketlerimizin fevkindedir. Milliyet prensipleri ile hak ve adâlet yerine pek büyük zulmiyet ve mazlûmiyetlere meydan vermek ve on milyon Anadolu Müslümanının meşhûdi İzmir olmamak için mukadderat-ı cihanı yed-i kudretine almış Düvel-i Muazzama-ı Mu'telifenizi protestoya müsara'at ve hâl-ı sabıkın rûcu'unu Cemiyet namına temenni eylediğimizi beray-ı malûmat arz olunur" deniliyordu.⁷ Heyet-i Temsiliye yazışmalarından anlaşıldığına göre Adapazarı MHC'de, Tahir Bey'in göreve başladığı sıralarda kurulmuştu. "KM'ye mensubeyitlerini iddia eden bazı eşhasın menâfi-i zâtiyelerini temin için tahakküm teşebbüsünde buldukları istihbar kılınmakta; Adapazarı MHC Hey'et-i Merkeziyelerine yazılan bir tamim ile..." ifâdesinden öğrenildiği gibi, Cemiyet faal durumda idi.⁸ Üyeleri : Tahir Bey, Sırrı (Bellioğlu), Fuad (Carım), Çerkes Said Kaçzâde Mahmud, Tüccar Hasan Cavid, Arapzâde Cevad ve tüccar Metozâde Hüseyin'di.

Meclis-i Meb'usân-ı Osmanî Seçimi

Meclis-i Meb'usân-ı Osmanî için seçimler İzmit Mutasarrıflığı'nda dolayısıyla Adapazarı'nda da yapıldı.³ Kasım 1919'a kadar, liva milletvekilliklerine adaylıklarını koyanlar; Eski İzmit Mutasarrıfı Süreyya, eski Amasya Mutasarrıfı Sırrı, Eski Tahrirat Müdürü Gâlib, Matbaacı Ahmed İhsan, eski milletvekili Mûfit, Askeri yazarlardan Emin Ali, Karamürselde Boşnak Davavekili Ahmed, Eski Mutasarrıf Sırrı Paşa, Kâzım Namî, Petersburg Elçiliği Başkâtibi Ahmed Şemseddin, Davavekili Safi, Kandıra ileri gelenlerinden Sâfi, Faik, Hoca Abdulaziz, Uzun Bey Çiftliği sahibi Mustafa, Karamürseli Miralay Kâzım, İznikli Osmanağazâde Ahmet Zihni, Beyoğlu Bidâyet Mahkemesi Başkanı Vehbi" idi.⁹ Bu milletvekili adayları ittihadçı, Milli kongre Cemiyeti ve Hey'et'i Temsiliye'nin

⁷ İleri, 24 Mayıs 1335, s.3.

⁸ Hey'et-i Temsiliye Kararları, s.38.

⁹ İleri, 3 Kasım 1335, s.4.

öngördüğü MHC ilkelerini benimsemiş kimselerden meydana geliyordu. Adapazarı bölgesinde Sırrı Bey, Ali Bey ve Sapançalı Hakkı Bey şanlı idiler. 7 Aralık 1919'da, Tahir Bey'in muktedir tutumu, seçimlere gölge düşürülmeden sonuçlandırıldı. Meclis'de vatanın istiklâli, milletin saadet-i âtiyesi nokta-ı nazarından hayırlı ve esaslı kararlar ittihadına, kabil-i tatbit kanunlar tanzimine muvaffak olmaları temennisinde bulunuldu. ¹⁰

H.Namık (Gör)'e göre, Hey'et-i Temsiliye ile İzmit Livâsı adına, haberleşme Sırrı Bey vasıtası ile yapılıyordu. ¹¹ Hüseyin Sırrı (Bellioglu) 1876'da Lefkoşa'da doğmuştu. Eşraftan Mehmet Nuri Ağa'nın oğludur. İstanbul'a giderek, öğrenimi için Mülkiye'ye girmişti. Padişah aleyhinde siyâset ile suçlanınca, onbir ay Taşkışla'da gözaltına alındı (1897). Kastamonu Sandık Emini (1905), Belediye Başkâtibi (1906) vazifesinde bulundu. 23 Temmuz 1908'de Meşrûtiyetin ilânından sonra Zonguldak Kaymakamlığına tâyin edildi. 1908-1911 tarihleri arasında Mudurnu, Düzcce ve Adapazarı kaymakamlıklarında bulundu. Bu şekilde, Adapazarlılarla yakından temasa geçmiş ve ahâli nezdinde tanınmıştı. Amare (1912) ve Amasya Mutasarrıflıklarında görev yaptı. Burada İngilizlerin isteklerini yerine getirmediği için, 16 Mart 1919'da İstanbul Hükümetince işten el çektirildi. İzmit'e gelerek, Kuvây-ı Milliye safında yer aldı. Meclis-i Mebusan-ı Osmani'ye İzmit Meb'usu olarak girmiş ve daha sonra BMM'ne katılmıştır. (Ö.28 Eylül 1950). ¹²

Adapazarı'nda Ali Suad Bey'in Kuvây-ı Milliye tarafında yer almasından sonra, İstanbul yakınındaki kriz kendiliğinden kalkmış oldu. Fakat, Ekim 1919'da, İstanbul basınının "bazı irticâcı hareketler" diye bahsettiği Adapazarı hâdisesi, kaymakam Tahir Bey'i epeyce meşgûl etti. ¹³

Bekir'in Tahrıkları (23 Ekim - 9 Kasım 1920)

Bekir Sıdkı, aslen Manyaslı idi. Çerkes Bekir adı ile ün yapmış, milis tabur komutanlığında bulunmuştu. İstanbul'un desteği ve kendisine katılacaklara çok para vaad etti. Akyazı, Sapanca ve Hendek tarafında,

¹⁰ İleri, 8 Aralık 1335, s.3.

¹¹ H.N.Gör, *İstiklâl Mucizesi*, Ankara 1956, s.7.

¹² F.Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, Ankara, 1995, III, s.539-540.

¹³ İleri, 28 Teşrin-i Evvel 1335, s.2.

Padişâha sadık insanları harekete geçirdi. Talustan, Beslan ve İbrahim'le temas kurdu. Adapazarı'nı basmayı düşündüler. Kaymakam Tahir, I.Fırka Komutanı Asım'ın gönderdiği bir binbaşı emrindeki 35 askerle, Adapazarı Jandarması ve bazı gönüllülerle, Bekir'in yolunu kesti. Ne yapmak istediklerini sordu. Bekir Sıdkı, Padişâhın hayatta ve yüce hilâfet makamında olup-olmadığını öğrenmek için Adapazarı'na makine başına gelmek istiyoruz cevabını verdi. Kaymakam, âsi grubun niyetini anlayınca, onları dağıttı. Beslan ve Hüseyin Çavuş tefkif edildi. Durum, Adapazarı'na dönüşten sonra Mutasarrıf Ali Suad ve Fırka Komutanı Asım'a bildirildi. Bu kuvvetlere ek olarak, Emekli Binbaşı Hafız, Emekli Binbaşı ve İzmit MHC ikinci başkanı Kâzım, Sapanca'dan Sefer, Mutasarrıf Ali Suad ve Asım Beylerde Adapazarına gelerek, halkın moralini düzelttiler. ¹⁴

Mustafa Kemal Paşa-Tahir Bey telgraf görüşmeleri de böylece başladı:

Amasya
23.10.1919

Adapazarı Kaymakamlığına

Talustan, Bekir ve Beslan beyler namında bir takım kesanın bazı harekâtı, mefsedetkâranede buldukları istihbar kılınmıştır. Bunlara karşı tedabir-i şedide ve serianın tatbikinde katiyyen tereddüd gösterilmeyerek izâle-i mazarratlarıyla neticesinin iş'arı mercûdur. ¹⁵

Anadolu ve Rumeli
MHC Heyet-i Temsiliye
namına
Mustafa Kemal

27.10.1919
ADAPAZARI

14 K. Atatürk, *Nutuk III*, vsk.1115-1116; R. Apak, *Garb Cephesi Nasıl Kuruldu*, İst. 1942, s.113.
15 *Nutuk III*, s.1116-7.

Amasya'da yahut Sivas'da
Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine
C:23.10.1919

Emr-i âlilerini bugün aldım.Hakikaten bir hafta evvel İstanbul'dan suret-i mahsusada gelen Bekir Bey namındaki şahsın iğvaatı neticesi olarak İzmit'in Derbent nahiyesinden itibaren Düzce'ye kadar Çerkez Köylerinden müsellahtan insanlar davet edilerek bir içtima akit ve harekât-ı mefseadetkarâreneye teşebbüs ettikleri haber alınarak, derhal livâdan celbedilen askeri ve jandarma müfrezesiyle bizzat takiplerine çıkılmış, lütf-i Hâkla vatanın hakiki evlâtları olan diğer ümeray-ı çeraozenin muavenetiyle bu netice, fena olacağı anlaşılan içtima kâmilin dağıtılmış harekât âkim kalmıştır. Müsebbiblerinden Beslân ve bir refiki derdestle merkeze getirilip tevkif ve pençe-i kanuna teslim edilmiştir. Bu gibilere kanunun şiddetle tatbikinde zerre kadar müsâmaha edilmeyeceği şüphesizdir. Meselâ livâdan taraf-ı âlilerine arzedileceği zehabına binaen arz-ı malûmat edilememiştir. Maahaza tevâlisi ihtimâline binaen arz-ı malûmat edilememiştir. Maahaza tevalisi ihtimâline binaen her türlü ihtimale karşı hükûmetin kavi bulunması pek lâzımdır. İcâbeden tedabirin ittihaz buyurulmasının istirham eder ve tekerrür etmemesi için lâzım gelen mesiden hiçbir vakit geri durulmayacağını arz eylerim.¹⁶

Kaymakam
Tahir

Adapazarı Kaymakamı
Tahir Beyefendiye
c:27.10.1919.

Ecnebi pârası ve vatan hainlerinin icray-ı mefsedete kıyam edenlere karşı satvetli hükûmetin ibrazı hususundaki himemat-ı âliyeleri sevavari tebcildir. Tevkif olunan kimlerdir? Netice-i isticvabattan ne anlaşılmıştır. O taraflara teşkilât-ı milliyenin teftişi maksadiyle Dersaadetden gönderilen Erkân-ı harb yüzbaşısı Cemal Beyle temas edilmiş midir? İşarı ricâ olunur.¹⁷

Anadolu Rûmeli MHC
Heyeti Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal
Adapazarı 9.11.1919

¹⁶ Nutuk III, s.1119.

¹⁷ Nutuk III, s.1119-1120.

Sivas'da Hey'et-i Temsiliye
Namına Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

C. 1.11.1919

1-Tahkikat ikmâl edilmiş. Tefkif edilenler Akçay karyeli Beslan ve Hüseyin Çavuş'tur. Müşevvik ve mürettibler meyânında olduğu tahakkuk ederek Divan-ı Harbe sevk edilmişlerdir.

Bunlardan başka İzmit'deki İngiliz İbrahim denmekle maruf olan şahsın nâzımı olduğu da tahakkuk ederek bu şahıs ile Talustan Bey'in yeğeni Kâmil ve Kayalardan Tahir hakkında muvakkat tevkif müzekkeresi sadır olmuştur. İbrahim'in derdestini livâyâ yazdım. Diğerlerini de takip ediyoruz. İnşâallah yakında onları da tevkif edip pençe-i kanuna teslim edeceğiz.

2- Cemal Bey ile görüştük Beraberce Karasu'ya Rüştü Bey'in nezdine de gittik. Taaddiyat neticesini şifre ile Dersaâdet'e yazmıştır.

3- Emr-i âlilerini beray-ı devir nevahi'den avdetimde bugün aldım. Cevabının tehir-i arzı bundan tevellüt etmiştir. Affı-ı âlilerini istirham eder teveccühü âlilerine şükran eylerim.¹⁸

Tahir

Adapazarı dolaylarında meydana gelen Tahir'in önlediği ayaklanma dolayısıyla I.Fırka Kumandanı Mustafa Asım İzmit'den 20.10.1919'da, Sivas'daki III.Ordu Kumandanlığı'na özetle "Talustan, Bekir, Beslan'ın" başlarına topladıkları atlı ve yayalar ile Adapazarı kasabasını basacakları kaymakam Tahir Bey'ce haber alındığını, İzmit'den bir binbaşıyla, Çerkez-Abaza'dan 120-25 kişinin Çarka'da birleştikleri, bu hareketin sebebi sorulduğunda, Padişâhın durumu öğrenmek üzere postahâneye gitmek istedikleri, Mustafa Kemal Paşa'yı padişâh yerine kabul edemeyecekleri cevabı verildiği, aslında ise hükümeti devirmek olduğu, durum o yüzden hemen Kolordu'ya bildirilmiş, İzmit'ten yollanan tedip kuvvetinin âsileri Hendek tarafına sürdüğünü, Bekir'in tehditte bulunduğunu" yazmıştı.

18 Nutuk III, s.1120.

Mustafa Kemal Paşa Amasya'dan 23.10.1919'da Harbiye Nâzırı Cemal Paşa'ya Bekir'in faâliyetlerini hatırlatmış, "hükümet-i seniyece bu gibi ef'al ve harekât-ı mefsedetkârâneye karşı vakt-i zamanında tedâbir-i müessire alınmayıp, mesele Teşkilât-ı milliyeye temas eylediği takdirde en şedit tedabire tevessülde kendimizi mazûr göreceğimizi arz ederiz" demiştir.

III.K.O.K.'na I.Fırka Komutanı Mustafa Asım imzası ile 23.10.1919'da, bir başka telgraf Adapazarı'ndan yollandı.

Amasya çıkışlı, 26.10.1919 tarihli telgraf, Mustafa Kemal Paşa tarafından Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya gönderildi. Burada Adapazarı hâdisesine sebep olan Bekir hakkında bilgi verilmiş " firar eylediği" belirtilmiştir."

Bu hâdiseye ile ilgili diğer bir telgraf da Bolu'dan Mut.Ali Haydar Bey tarafından 27.10.1919'da Mustafa Kemal Paşa'ya yollandı.¹⁹

Hikmet Hâdisesi

Kaymakam Tahir Bey'i meşgûl eden diğer bir hâdiseye de; "Hikmet"le ilgiliydi. Hikmet, Mahmûd Şevket Paşa'nın öldürülmesine katılan, mahkemece idâma mahkûm Kâzım'ın kardeşi idi.²⁰ Hikmet de suikasten sonra takip edilmiş, Yenişehir'de Edpem Paşa'ya sığınmıştı.²¹

Ağustos 1919'da Amasya'da bulunan Hikmet, Adapazarı'na geldi. Öteden beri kendisine ve ailesine karşı olan Said Bey ve yakınlarının KM'den olduklarını görmüştü. Hikmet, Adapazarı'nda, en az onlar kadar sayılmak istiyordu ve o yüzden "Amasya'da iken Mustafa Kemal Paşa ile tanıştığını, KM'yi kendisinin kurmaya yetkili olduğunu" ileri sürdü. Sivasla teması, karşı tarafca engellenince, Hikmet, bu defa İstanbul desteğini aradı. Said Molla'nın mâli yardımını gördü (Ekim 1919). Çanakkale Mevki-i Müstahkem Kumandanı Miralay Şevket, Mustafa Kemal Paşa'ya 20.10.1919'da Hikmet meselesinde bilgi verdi.²²

¹⁹ Nutuk III, s.1115-1121.

²⁰ N. N. Tepedelenlioğlu, Sultan II. Abdülhâmid ve Osmanlı İmparatorluğunda Komitacılar, s. 534; F. Altay, 10 Yıl Savaş (1919-1922) ve Sonrası, s.47-48; K.Atatürk, Nutuk I, s.258.

²¹ F.Kandemir, İstiklâl Savaşı Başlarken Casuslar, s.75.

²² K.Atatürk, Nutuk, III, s.1123-1124.

1- Hürriyet ve İtilaf ile Nigehbancılar ve İngiliz Muhipler Cemiyetinin teşkil ettikleri blok ve Ali Kemal ve Sait Molla gibi bazı eşhas, anasır-ı Müslümeği mütemadiyen Kuvâyi Millîye aleyhinde tahrik ediyorlar. Rum ve Ermeni patrikleri bu husûsta mümessillere müracaât etmişlerdir. Adapazarı'nda maslup Kâzımın kardeşi Hikmet buradan aldığı talimât üzerine başına topladığı beş on müsellâh şahısla Kuvâyi Millîye aleyhine harekete başlamıştır. Yine bu civârda Değirmenderede para ile adam toplamağa başlamışlar. Ve Geyve Hükümetini basmağa karar vermişlerdir. Karacabey'de de aynı veçhile ufak tefek hareketleri görülmüştür. Bursa'da Gümülcineli İsmail'in tertip ettiği çeteler bütün vilâyetin asayişini ihlâl ve Kuvâyi Millîye aleyhine harekete başlamışlardır. Biz hâlihazırda cebren iş görmekten ziyâde şerre alet olanları elde etmeğe gayret ediyoruz. Bu kerre Adapazarı'na giden memura talimât-ı lâzıme verdik. Hatta Adapazarı ve İzmit civârında dolaşan bazı çetelerin tehcir dolayısıyla dağlarda bulunduğunu anlayarak kendilerine teminat vereceğiz. Ancak bu meselenin hükümet tarafından takip edilmemesi elzemdir. Aynı veçhile Adapazarı'ndaki Hikmet ve saireyi de elde etmeye çalışıyoruz. Bursa'nın ve Ankara'nın nazar-ı dikkatini celbettik. Taraf-ı âlilerinden de tevessül buyurulmasını ve İzmit ve Adapazarı'nda teşkilâtın Ankara'dan nizamnamelerden gönderilmesi mercurdur. Giden memurumuz Erkânıharp Yüzbaşı Cemal Efendi'dir. Muslihane bir surette buralarda takviye bulamaz.

Said Molla, 24 Ekim 1919 tarihli mektubunda, Hikmet'le görüştüğünü "Ben merdim. Sözümden dönmem" dediğini yazmıştı.²³

27 Ekim 1919'da Miralay Şevket, Hikmetle konuştu. Neden muhalif düşüğünü anlattı. Buna göre, Hikmet, KM'yi kendisi teşkil edemediğinden üzgündü. Kendisine rakip olanların yaptığı teşkilâta dahil olma, küçüklüktür; Muhalifler KM'den destek bularak, kişisel birtakım çıkar temin etmektedir; Hikmet'in kendisi ve karşısındakiler, KM'ler ittihadçı imiş.

Miralay Şevket, Adapazarı ve İzmit'e, Sivas'dan Mustafa Kemal Paşa'dan telgraf çekilmesini önerdi. Gerekli zevatın uyarılması istendi.²⁴ Hıristiyanlara (Ermeni ve Rum) karşı, KM'den hiç bir baskının yapmaması için ilgililer uyarılmıştır. Böylece Said Molla ve Rahib Frew'in

23 K.Atatürk, *Nutuk*, s.181.

24 K.Atatürk, *Nutuk III*, Belge:1127.

kışkırtmaları, propaganda malzemesi edilmesi de önlenmiş oldu.

Kabine

2 Ekim 1919'da Ali Rıza Paşa hükümeti işbaşına geçmişti. Sadrazam A.Rıza Paşa, Şeyhülislam Haydârizâde İbrahim Efendi, Harbiye Nâzırı Cemal Paşa, Dahiliye Nazırı Mehmed Şerif ve Adliye Nâzırı da Mustafa Bey olmuştu.²⁵

Ancak, Bozdağlar meselesi ve az sonra da Ali Rıza Paşa'nın istifası, zaten iyi olmayan siyâsette yeni bir kriz meydana getirdi. Paşa, görevden çekilince, Padişah VI.Mehmed Vahideddin'in Damad Ferid Paşa'yı, yeni hükümeti kuracağı söylentileri çıktı. Bunun üzerine Mustafa Kemal, tamim ile yeni hükümetin millî çıkarlara hizmet edebilecek kişilerden teşekküllü, o yüzden, Meclis-i Mebusan-ı Osmaniye'ye uyarıcı telgraflar gönderilmesi Adapazarına da duyuruldu. 5 mart 1920'de Tahir Bey'in de onayı ile MMO'ye, Belediye Reisi Fahri, Müderris Harun, Eşraftan Hasan, Ali Faik, Âdil, Mehmed Sıdkı, Tüccârdan Metozâde Hüseyin, Fikri, Ömer,Faik, Dava Vekili İbrahim ve emekli binbaşı İsmail Hakkı imzasını taşıyan telgrafta; "milletçe malûm olan esbabdan dolayı Kabinenin istifası efkâr-ı milleti galeyana getirmiştir. İtimadınıza gayr-ı lâyük bir kabine resisine millet asla tahammül edemeyecektir. Efkarımız tamamı ile bulunmadan teşebbüsatımızı fiilen görmek isteriz" uyarısı yapılmıştır.²⁶

İstanbul'un İtilâf Devletlerince kontrol altına alınması, bazı askerlerimizin şehid edilmesi, az sonra da Malta'ya sürgünlerin başlatılması Adapazarı'nda umûmi heyecana sahne oldu. İngilizlerin tutuklaması tehdidindeki şahsiyetler, Ankara'daki Mustafa Kemal Paşa'nın da tâlimatı ile Anadolu'ya geçmeye başladılar. Bu arada yeni meclisin Ankara'da kûşâdı ve seçimlerin hemen yapılması istenildi.²⁷ İzmit adına seçilenler, Abdullah (Tezemir (1871-1940), Halil İbrahim (1859-1926), H.Namık (Gör (1881-1957), Hüseyin Sırrı Bellioğlu (1876-1958), M.Fuad Carım (Ö= 1927)²⁸ Adapazarı Kaymakamı, Anadolu'ya geçişlerde, yolculara yardımcı oldu. Yunus Nâdi, Husrev H.Edip, Adnan, Celâleddin Ârif, İbrahim Süreyya,

25 Takvim-i Vekâyi, 4 Ekim 1335, s.1.

26 Meclis-i Meb'usan Zabıt Ceridesi, 1336, İstanbul, 1336, s.257.

27 Seçimler için bkz. Kocaeli Gazetesi, 10 Teşrin-i sani 1335, s.1.

28 F.Çoker, Türk Parlamento Tarihi, Ankara, 1995 III, s.539-545.

Çerkez Reşid, H.Subhi Bekir Sami, İsmet (İnönü), Celâl (Bayar) Besâlet ve daha bir çok kimse Adapazarı'ndan güvenlik içinde geçirilmişlerdi. Halide Edip, Kaymakam Tahir Beyle de görüşme imkânı bulmuş ve hakkında "Tahir Bey bizi görmeğe geldi. Takip edeceğimiz yol üzerinde o kadar memurca ve resmi bir ifâdesi vardı ki, istiklâl hareketine yakınlık gösterebileceğine aklım yatmıyordu. Adapazarı'nın gayet şüpheli bir durumda olduğunu halkın ikiye ayrıldığını, her an birbirleri ile çarpışabileceklerini söyledi. Adapazarı ahâlisi en karışık olan bir yerdi" diye yazmıştır.²⁹

Geyve'deki 'XX.Kolordu Komutanlığı'na bağlı XXIV.Tümen Komutanı, Yrb. Mahmud Bey, kaymakam Hamdi Namık ve Tahir ile ortak hareket ettiler. Mart 1920 sonlarında Lefke, Mekece, Köprübaşı, Arifiye ve Doğançay'dan İngilizleri Sapanca'ya veya İzmit'e firar ettirmişlerdi. Mutasarrıf Ali Suad'ın, İstanbul'dan gönderildiğini bildirdiği; Abdullah Azmi, Mehmed Vehbi, Dr.Rıza Nur ve Yusuf Kemal (Tengirşek), milli kuvvetlerin Geyve, Arifiye hattına tamamen hakim olduklarına şahid olmuşlardı.³⁰

Tahir Bey, şahsi otoritesi sayesinde Adapazarı 'nda hâkim durumda idi. Ankara'nın talimâtı ile hemen yeni seçimleri yaptırdı. Fuat (Carım), Geyve Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Kaymakam Hamdi Nâmık, Adapazarlı Hafız Abdullah ve Halil İbrahim Beyler milletvekili seçildiler.

Nisan 1920 başında, Adapazarı'nda ikilik meydana geldi. Salih Paşa kabinesinin görevden ayrılması üzerine D.Ferid Paşa "Sadrazam, Hariciye Nâzırı, Harbiye Nâzır Vekili" de uhdesinde olmak üzere, hükümeti kurdu. Bu hâdisle ile KM aleyhinde, İstanbul lehinde gelişmeler kaydedildi (Adapazarı Hendek arasındaki Çatal Köprü'nün Mudurnusuyu üzerindeki büyük Köprü'nün de aynı şekilde geçilemez hâle sokulduğu Mutasarrıf Ali Haydar vasıtası ile HT Başkanlığına 9 Nisan 1920'de bildirildi.³¹

Eşref

9 Nisan 1920'de Adapazarı ile Ankara arasındaki temas kesildi. Hendek

29 H. Edip Adıvar, *Türkün Ateşle İmtiham*, İstanbul, 1962, s.111.

30 Y.K. Tengirşek, *Vatan Hizmetinde...*

31 Cumhurbaşkanlığı Arşivi III-3, D: 14 , F.24-2.

Jandarma Komutanlığı Düzce'de Bolu ve Havâlisi komutanı Mahmud Nedim Bey'e durumu bildirdi. O da Bolu'da Mutasarrıf Ali Haydar Bey'i haberdar etti. 9 Nisan'da Adapazarı'nda Ankara aleyhinde gösteriler oldu. Telgraf hatları kesildi. Hey'et-i Temsiliye Kuvay-i Milliye'ci Eşref hakkında malûmat istedi. Fakat, Eşref Adapazarı'nda bilinmeyen bir tarafa gitmiş, izini kaybettirmişti. Hâdi Bey, Karargâhtan Daire-i Askeriye civârındaki pavyonlara gitmişti. Tahir Bey, Eşref'in nerede olduğunu biliyor ama söylemiyordu. Kaymakam, Telgrafhâneye uzakta olduğu için başbaşa Bolu ile görüşme imkânına sahip değildi. Mustafa Kemal'in Geyve üzerinden haber alma imkânı vardı.

Ankara, "Adapazarı havâlisinde duruma hakim olmak zorunda" idi. Mahmud Bey hemen Geyve 'den Adapazarı'na yürüdü. Askerlere karşı ahâlinin tavrı olmadı. Esnaf, korkudan dükkânlarını kapatmıştı. Tümen Komutanı İstanbul ile ilişkiyi kestirdi. Ancak, Hendek'ten Düzce'ye giderken şehid edildi.³²

Adapazarı'nda Saray, Sadâret, Şeyhülislamlik ve hepsinden önemlisi İngilizlerin teşviki ile Ankara aleyhinde, ahâli arasında kıpırdanmalar başladı. IV. Damad Ferid Paşa Kabinesi³³ 5 Nisan 1920'de kesin olarak teşekkül etti. İstanbul'dan gönderilen gizlice³⁴ dağıtılan ferman ve bildirilerle ahâlinin duyguları tek taraflı kanalize edildi. Saraya kadın yolu ile akraba Çerkes ve Abazalar, bunların ileri gelenleri açıkca İstanbul yanında yer aldılar. İngiliz İbrahim Hakkı da, nüfuzundan faydalanarak KM aleyhine çalıştı. Kaymakam Tahir Bey, 19 Nisan 1920'de Mutasarrıf Ali Suad'a telgraf göndererek; "Adapazarı muhitinde KM aleyhine kıyam ve bu sebebden katliam vukubulduğuna dair birtakım fenalıklar hudûs ettiğine dair vaki olan işârât külliyyen hilâf-ı hakikat ve bütün kaza bu gibi efalden daima münezzehtir. Herkes işiyle gücüyle meşgûldür. Mahall-i asayiş ve inzibat ve KM aleyhine hiçbir hâl yoktur. Keyfiyetin her tarafa ilânı menafi'î vatanîye nâmına rica olunur" malûmatını verdi.³⁵

10 Nisan 1920, Padişah Vahid-ed-Din VI. Mehmed'in doğum günü idi.

32 Y.Çam, *Millî Mücadelede İzmir Sancağı*, İstanbul 1993, s. 50-53.

33 S. Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar III*, s.87.

34 İleri, 6 Nisan 1336, s.1.

35 Derdli, 12 Nisan 1336, s.2.

Bolu'da Ali Haydar Bey, resmi törene katılmıştı. İzmit'de de Ali Suad aynı merasimi icra ediyordu. Adapazarı'nda ise, başta Kaymakam Tahir ve Belediye Başkanı, gergin hava sebebi ile şaşkındı.³⁶

13 Nisan 1920'de Adapazarı'nda başlayan yangın, süratle Hendek üzerinden Düzce'ye yayıldı. Mutasarrıf Ali Haydar Bey de, Sefer Bey'in evinde gözaltına alındı. Az sonra da, Bolu Dağı'ndaki zayıf direniş üzerine âsiler Bolu'ya girdiler.

Ankara, Adapazarı, Akyazı, Hendek ve Ova köylerindeki aleyhte davranışları önlemek için Adapazarı ile devamlı temas halinde idi. Fakat, telgraf hatlarının kesik olması nedeni ile Geyve vasıtası ile kısıtlı bilgi alabiliyordu.

Bu nedenle Mustafa Kemal, "Adapazarı âhâlisi ilk gafleti müteakib, bizimle vukubulan temaslarında hakikati idrak ettiler ve derhal sükûnete geçtiler. Fakat bu dalga Hendek ve Düzce'de devam etti. Bu defa Adapazarı ahâlisi, asi liderlerine bir Heyet-i Nasiha göndermek istediler. İleri gelenlerden üç zât maiyetlerine bir kaç arkadaş olarak hareket etmişler. Budaklarda, asilere yaklaştıkları zaman onlar, kendilerinden maiyetlerini bırakarak, münferiden gelip-görüşmelerini temenni ettiler. Giden Heyet-i Nasiha bu talebi iyi karşıladı. Maiyetlerini terk ederek gittiler. İlk temas eder etmez, asiler bunları şehid etti. İşte bunun üzerine şehidlere mensub olanlarla Hendek ve Düzceliler arasında çarpışmalar başlamıştır. Çünkü, asilerle aynı zamanda Adapazarı'na da girmek istiyordu" demişti.³⁷

Heyet-i Nasiha'nın liderleri Kanbulat Said ve Kâzım Beyler, Mustafa Kemal Paşa'nın da belirttiği üzere şehid düştüler. Onu XXIV. Tümen Komutanı Yrb. Mahmud Bey takip etti. Hendek'te Sarıbayır denilen yerde o da tuzaga düşülerek, öldürülmüştü. Adapazarı'nda bunlar olup-biterken Ankara'nın Bolu'ya gönderdiği diğer nasihat heyeti de aynı akıbete uğradı. Binb. Husrev (Gerede), Lâzistan Mebusu Osman, Bolu Meb'usları Fuad (Umay) İlyaszâde Şükrü de asilerin eline esir düşmüş, Hilâfetçilerin güçlü bulunduğu Düzce'de göz altına alınmışlardı.³⁸

36 Derdli, 12 Nisan 1336, No:9, s.1.

37 TBMM Zabıt Ceridesi, I, s.60-61.

38 R.Apak, İç Ayaklanmalar, Ankara, s.49; N.Uluğ, Siyasi Yönleri ile Kurtuluş Savaşı, İst. 1973, s.213-214; G. Çağlar, Hüsrev Bey Heyet-i Nasihatı (Nisan-Mayıs 1920), AÜ-TİTE Dergisi Sayı:5, (Mayıs 1990), s.85-96.

Adapazarı Kaymakamı, 13 Nisan 1920'de kazada kontrolü gereği gibi sağlayamadı. Hilâfet Ordusu ve Kuvây-ı İnzibatiye İzmit'de üstlendi. Mutasarrıf İbrahim Hakkı, adamları vasıtası ile birçok eşrafı kendi tarafına çekti. Balıkesir'de Çerkez Edhem Kuvây-ı Seyyâresinden büyük darbe yiyen, bu nedenle İstanbul'a kaçan buradan aldığı tâlimat ile İzmit havâlisine gelen Ahmed Anzavur'da, burada Ankara aleyhinde çalışmalara başladı. İleri Gazetesi, " Adapazarı ve havâlisinin kâmilen Kuvay-ı Milliye'den tathir edildiği ve mezkûr havâli ile hükûmet-i merkeziyenin muhaberata başlamak üzere bulunduğunu" yazarken³⁹ Kaymakam Tahir Bey'in de artık, hiçbir hükmü kalmadığı, İzmit Mutasarrıfı İbrahim Hakkı'nın Adapazarı'na gelmesi ile anlaşılıyordu: "Hükümetin kuvvetlerini istikbale gelen binlerce ahâli ile birlikte ve başta Muzika bulunduğu hâlde Adapazarı'na vasıl olduk. Müft-i Belde, Zât-ı Şâhâne'nin saadet-i humâyunları hakkında teminatta bulunduktan sonra ahâliye nesâyih-i lâzîmede bulduk. Hâl-i hazırda İzmit ile Adapazarı arasında ve civârında Kuvây-ı Milli'den hiçbir eser kalmamıştır" diye bilgi vererek, Nisan 1920 sonundaki vaziyeti ifâde etmekteydi.⁴⁰

Adapazarı'nın, Hilâfetçilerin kontrolüne geçmesinden sonra, İzmit Mutasarrıfı Ali Suad ve Adapazarı Kaymakamı Tahir azl edildiler. İzmit'de Mutasarrıflığa İbrahim Hakkı, Adapazarı'na ise Gümüşhaçköy Kaymakamı Tevfik getirildi.⁴¹

Sadrazam Damad Ferid Paşa, Adapazarı'nın KM'den koparılmasından oldukça memnundu. Nitekim Mutasarrıf İbrahim'e gönderdiği, 8 Mayıs 1920 tarihli telgrafda;

"Adapazarı kazasının işgâl ve ussâtdan kâmilten tenkil edilmiş olduğu beşaretini natuk telgrafnâmeniz bi'l-vusûl memnuniyet-i âzîmeyi mucib olup gerek size ve gerek bu hizmet vazifeyi ifâ ve Padişâhımıza karşı fedakârlık ibraz edenlerin cümlesine mahzûziyet-i hilafetpenahiyi tebşir ederim. Bu hizmet-i vataniyeyi ifâ eden zabitanın bir derece terfii mukarrer olduğundan isimlerinin telgrafla iş'arı tebliğ ve zat-ı penâhilerinin bu vesile ile asaleten Mutasarrıflığa tayin edildiğiniz tebşir olunur."⁴²

39 İleri, 26 Nisan 1336, s.1.

40 İleri, 30 Nisan 1336, s.1.

41 İleri, 12 Nisan 1336, s.2; 25 Mayıs 1336, s.2.

42 İleri, 9 Mayıs 1336, s.2.

Tahir Bey, Adapazarı'ndan bu şekilde zorunlu olarak ayrıldı. KM'nin Haziran 1920 başında, Adapazarı'na hâkim olmasına rağmen dönemedi. Kaymakamlık vekâleten Seyid Mehmed tarafından yürütüldü. BMM'de, İzmit milletvekillerinden birinin göreve başlayamaması üzerine, bu defa icra edilen seçimde Tahir Bey aday gösterildi. Kaymakam Vekili Seyid Mehmed, Ankara'ya 10 Haziran 1920'de, şu telgrafı yollayarak, Tahir Bey'in milletvekilliğini duyurdu. Telgraf, 3 Temmuz 1920 oturumunda okundu;

"Ankara'da Büyük Millet Meclisi
Celilesine;
(Refik Bey tarafından okunmuştur)

İzmit Livası nâmına Adapazı'ndan intihab edilen Yusuf İzzet Paşa Hazretleri Bolu Livâsından dahi intihâb edilmiş ve Bolu Livâsını tercih etmiş olmasına binaen, Adapazarı'ndan bil'ahere intihab edilen Kaymakam Tahir Bey'in mâni'i intihab bir hâli olmadığından, meb'usluğunun kabulünü, Hey'et-i Umumîye'ye teklif ederiz.⁴³

15 temmuz 1336

Münhâl bulunan Büyük Millet Meclisi azalığına Adapazarı Kaymakamı Tahir Bey'in intihab edildiği arz olunur.⁴⁴

Tahir Bey'in BMM'deki günleri oldukça azdır. Doğu Cephesi Komutanlığının gösterdiği lüzum üzerine Bayezid Mutasarrıflığını tercih ettiğini telgrafla bildirmiştir.⁴⁵ Milletvekili ile memurluğun bir kişi üzerinde bulunmasını yasaklayan hükmü gereğince yapılan tebligata karşı meb'usluktan feragatle memûriyeti kabul ve tercih ettiğini 14 Aralık 1920'de yazı ile bildirdi.

27 Aralık 1920'de milletvekilliğinden istifa etmiş sayılmasına karar verildi. Önce Bayezid Mutasarrıfı, 1924'ten itibaren de Bayezid, sonra Kars valiliklerine getirildi. 24 Haziran 1946'da Kars Belediye Başkanlığına seçildi. 11 Eylül 1950'de görevi sona erdi, 8 Temmuz 1953'de Kars'da hayata

43 TBMM-ZC II, s.307.

44 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi 1336. II, s.139.

45 TBMM-ZC-, Ankara-1994, VII, s.55.

gözlerini kapadı. Karadağ Mezarlığında toprağa verildi. Sade kabrinde başkitâbesinde "Hüvelbâki, İzmit Mebusu Tahir Barlas ruhuna fatiha. D.1886,Ö:9 Temmuz 1953" yazısı göze çarpmaktadır.

Tahir Bey, 1934'de, Cengiz Han ailesine küregenlik yolu ile akraba olan Timurleng'in mensub olduğu kabile adını, Barlas'ı soyadı kabul etmişti, Hâmide hanımla evlenmiş olup, bir çocuğu vardı.

Tahir Barlas, zamanın kültürüne sahip, zeki, çalışkan, ahâli ile iletişimde tecrübeli insandı. Kaymakamlık ve vâililikte, genç Türkiye'nin şekillenmesinde, Atatürk ilkelerinin uygulanmasında emekleri çoktu. Yurdun batısında ve doğusunda yöneticilikte bulundu. Belediye Başkanı olarak demirperdenin soğuk rüzgarlarına karşı, Kars gibi hudud bekçiliği yaparak, ekonomik zorlukların pençesindeki insanların kalbinde taht kurmuştur.

Kars Valisi Tahir BARLAS (1943-1945)

Tahir Barlas'ın Kars Karadağ Mezarlığındaki Kabri.